

İSMAİL GASPIRALI ANLATILARINDA ŞAHİS KADROSU

CHARACTERS IN İSMAİL GASPIRALI'S NARRATIVES

ОБРАЗ АВТОРА В ФИЛОСОФСКИХ ВОЗЗРЕНИЯХ ИСМАИЛА ГАСПРИНСКОГО

Ferhat UZUNKAYA*

ÖZ

İsmail Gaspıralı, bir düşünce ikliminin insanıdır. Yaşadığı dönem itibarıyla düşüncelerini anlatılar üzerinden sentezleyerek yansıtan yazar; aynı zamanda da bir yazar nüvesi ile çağının toplumdaki cehalet ve bilgisizlik sorunsalını metinler aracılığıyla okuyucusuna açmıştır. Bu yüzden İsmail Gaspıralı, roman karakterlerini oluştururken değişim ve gelişim çizgisi temelli ele alır.

Fikir ve karakter sentezleyici anlatılar olması nedeniyle, kişiler, özellikle başkişinin, gelişim ve değişim evresi anlatılara ana rengini verir. Bu yönüyle anlatılarında eyleyenler dizgesini kişi bazında temsil eden karakterler büyük önem arz eder. Öylesine seçilmiş ve işlenmiş karakterlerden ziyade, başkişi merkezli bir olgunluk dönemi yaşayan karakterler, anlatıların temel hareket ve motivasyon noktasını oluşturur. Molla Abbas merkezli bir okuma İsmail Gaspıralı anlatılarının da kapılarını açması bakımından son derece önemlidir.

Yazar ve eser bağlamında karakter teşkilinin oluşumunun hedeflendiği bu çalışmada, İsmail Gaspıralı'nın *Frengistan Mektupları*, *Darürrahat Müslümanları*, *Sudan Mektupları*, *Kadınlar Ülkesi* ve *Molla Abbas Fransevî'ye Tesadüf: Gül Baba Ziyareti* isimli anlatılarındaki kişiler dünyası karakter yapılarına göre incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İsmail Gaspıralı, Karakter Teşkili, Başkişi, Molla Abbas, Norm Karakter

ABSTRACT

İsmail Gaspıralı belongs to an intellectual circle shaped by dynamic ideas in line with the soul of the period. By reflecting his ideas through the influence of the period he lived in, the author also presents the ignorance and lack of knowledge among the people as a narrator. Therefore, he employs a dynamic presentation of the characters in his narratives.

As his narratives are based upon idea and character development (the protagonist in particular), the main line of narration is presented stylistically through developmental characteristics of both the persons and themes. In this

* Arş. Gör., Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.

10.17498/kdeniz.363208

regard, the main focus of his narratives is the character development, which underlines his stylistic approach. Instead of the randomly employed characters, other characters evolving around the protagonist form the main starting point of motivation. A comprehension made through the protagonist, naely Molla Abbas, is of great importance for the deep understanding of the texts.

In this study, which aims to analyse the formation of characters and the author, the characters in *Frengistan Mektupları*, *Darürrahat Müslümanları*, *Sudan Mektupları*, *Kadınlar Ülkesi* and *Molla Abbas Fransevi'ye Tesadüf: Gül Baba Ziyareti* by İsmail Gaspıralı will be examined together with the values presented in the fictive style.

Key Words: İsmail Gaspıralı, Character Formation, Protagonist, Molla Abbas, Norm Character

АННОТАЦИЯ

Исмаил Гаспринский является человеком – мыслителем мирового масштаба. В мыслях Гаспринского-писателя синтезировались все волнующие проблемы того времени; при этом в его произведениях мы можем найти решения проблем неграмотности и невежества для современности. Именно поэтому для автора основными являются формирование и эволюция образов персонажей в романах.

Идеи и образ персонажа синтезируются, и это придает каждому этапу развития и совершенствования характера особый колорит.

Такой прием репрезентации системы образов является очень важным. Таким образом, центральный персонаж в системе образов представляет собой основную движущую силу и мотивирующую базу произведений. Образ Моллы Аббаса в одноименном произведении Исмаила Гаспринского открывает путь к пониманию его идей.

В работе исследованы образная и мотивная организация произведений Исмаила Гаспринского: «Французские письма», «Женский мир», «Африканские письма», «Просвещенные мусульмане», «Посещение Гуль Баба» и др.

Ключевые слова: Исмаил Гаспринский, организация системы образов, Молла Аббас, образ.

1. Birinci Derecedeki (Başkahramanlar) Kahramanlar

İsmail Gaspıralı anlatılarında hemen hemen bütün boyutlarıyla anlatılan birinci derecedeki kahramanlar, romanın merkezinde olan kişilerdir. Anlatıların entrik kurgusu başkışı üzerinden aktarıldığından bu karakterler, diğer karakterlerden kolaylıkla ayrılır.

Bu karakterler, çatışma ve değişme süreci yaşayan, toplumda fert olarak varlığını sürdüren ve tepkilerimizi sürekli olarak yönlendiren kişilerdir (Stevick, 1988:183). Anlatıyı tematik bazda yönlendiren ve şekillendiren birinci derecedeki kahramanlar, dramatik aksiyonu sağlayan değerlerin tematik bazda

somutlaştırılmasına hizmet ederler. Anlatının entrik kurgusu başkişi üzerinden geliştiğinden, romanın varoluş sebebi de bir bakıma bu karakterlerin şekillenmesine bağlıdır.

Bu yönüyle *Frengistan Mektupları*, *Darürrahat Müslümanları*, *Sudan Mektupları* ve *Kadınlar Ülkesi* adlı anlatıların başkişisi Molla Abbas, *Molla Abbas Fransevî'ye Tesadüf: Gül Baba Ziyareti* adlı anlatının başkişi *İsimsiz Kahraman*, birinci derecede (protagonist character) kahramanlardır.

Molla Abbas, Taşkent'te annesi ve babasını kaybetmiş olmasına rağmen, belli bir dünya görüşü olan ve hayatı boyunca gezmek, görmek ve okumak üzerine kendini geliştirmek ister. Molla Abbas da bu bağlamda Taşkent'ten yola çıkmış ve hayatı boyunca cehalete, bilgisizliğe ve ahlaken yozlaşmış bireylere karşı çatışma halinde olmuştur.

Molla Abbas'ın bütün macerası, dört (4) önemli evre geçirir;

1. Molla Abbas'ın Ades (Odessa)'te bir tiyatro esnasında tanıştığı Fransız Josefin ile evlenerek Paris'e gitmesi.

2. Molla Abbas'ın Josefin'den ayrılarak Margarita ile aşk yaşaması ve ayrılması üzerine Darürrahat'a gitmesi; Şeyh Celal ve Feride Banu ile tanışması.

3. Molla Abbas'ın Margarita'nın teşviki ile Paris'ten üç Fransız'la birlikte İngilizlere karşı mücadele etmekte olan Sudan Araplarının lideri Mehdilik tarikatının kurucusu Muhammed Ahmet'e yardım etmeye gitmesi.

4. Sudan'da Mehdilik iddiasında bulunan Muhammed Ahmet'e yardıma giden Molla Abbas ve arkadaşlarının Büyük Sahra'da bir çöl fırtınasında yollarını kaybedip Kadınlar Ülkesi'ne esir düşmesi ve kurtulmaları.

Frengistan Mektupları, *Darürrahat Müslümanları*, *Sudan Mektupları* ve *Kadınlar Ülkesi* adlı anlatıların içsel yolculuğun başkişisi Molla Abbas'tır. Başlangıçta, düz (flat) bir karakter olan Molla Abbas'ın olaylarla gelişen, olgunlaşan ve insani zaaflarıyla erdemleri arasında zaman zaman tereddütler yaşayan, daha sonra norm karakterler tarafından oryante edilerek yaşama yönlendirilen bir insanın gelişimine tanık oluruz (Korkmaz, 2008: 161). Bu sayede düz bir karakterden çıkarak yuvarlak bir karaktere bürünür. Zira en saf şekilde düz bir karakter, tek bir fikrin veya niteliğin sembolüdür. Eğer düz karakterler, birden fazla nitelik veya unsura sahip olmaya başlarsa, yuvarlak karakterler olmaya da başlarlar. (Forster, 2001: 170) Molla Abbas, hayat macerasını insanın kendisi olması ve/ya kendini gerçekleştirme problemleri üzerine kurar.

Başkişi Molla Abbas anlatı başında kendisini okuyucuya tanıtarak; dünya görüşü ve bakış açısı hakkında bilgiler verir. Burada başkişinin anlatı içerisindeki niyeti yazar tarafından direkt olarak verilir;

“Taşkent'ten sefere çıktığımda yirmi iki yaşında idim. Atamdan (babamdan) kalmış (Hak rahmet eyleye) mal ve saman (servet) ne kadar cürsem (dolaşsam) yeterli idi. Özüm ise akşam kayda (nerde), vatan ve yurt anda (orada) olacak gibi yalnız-boy cigit (tek başına bir genç) idim. Seyahat ve ilim için ne kadar cürsem (yürüsem, seyahat etsem) ardımdan bakıp kalacak yok idi.” (s. 85)

Molla Abbas, ontolojik olarak kendini gerçekleştirmek üzere Kırk Azizler'i ziyaret etmek için çıktığı yolculuk sürekli arayış temi ile motive edilir. Bu bakımdan Molla Abbas babasını kaybettiğini belirtmesi, anlatının başlangıcında Pearson'un bahsettiği "yetim arketipi"nin özelliklerini yansıtır. Bu tip, erken yaşlarda anne ve babasından ayrılmış, Pearson'un ifadesiyle "*cennetten kovulmuş*"tur (Pearson, 2003: 70). Ancak Molla Abbas, cennetten kovulmayı reddetmiş ve hayatı bir "gezgin arketipi" gözüyle algılamaya ve anlamlandırmaya çalışmıştır;

"Frengistan gayet gönlüme düşüp şu ülkeleri görmeye heves oldum (heves ettim) ve bir de eski bir kitapta Avrupa'da zaman-ı Arap ve Türk'ten kalmış azizler ve ziyaretler olduğunu bilip bunları ziyaret etmeye murat ettim." (s. 85)

Molla Abbas, Carol S. Pearson'nın *İçimizdeki Kahraman* adlı eserinde ifade ettiği gibi tam bir "gezgin arketipi"dir. Bu arketip, yolculuğu sırasında simgesel olarak gerçek benliğini ve bu armağanı temsil eden bir hazine bulur. İnsanın, bilinçli olarak yolculuğa çıkışı aynı zamanda yaşanan bir hayatın başlangıcını da işaret eder. Bu bağlamda gezgin, yaşamın bir ıstırap çekmek olmadığını, bir *serüven* olduğunu radikal bir biçimde beyan eder (Pearson, 2003: 70). Molla Abbas böylelikle kendini aramak üzere çıktığı yolculukta, romandaki macerasıyla simge unsur haline dönüşür. İnsanın cennetten kovulmasıyla başlayan trajik yazgısı, evreni dünyalaştırmasıyla ve yeniden kendi içine yönelmesiyle son bulur. O bakımdan insan, bilgi ağacının meyvesini yedikten sonraki atılmışlığına yine bilgiyi bularak son verebilir.

Başkişi Molla Abbas, Ades (Odessa)'te bir tiyatro sırasında Fransız Josefin ile tanışır. Bu, anlatının başkişi ile norm karakterinin ilk karşılaşması/ tanışmasıdır. Bir Fransız ile Türk'ün tanışması; bir Batılı ile Doğulunun tanışması olarak da okunabilir. İstanbul'da vezirlerin birine ders veren Josefin aynı zamanda da Hoca kızıdır.

Taşkentli Molla Abbas'ın tiyatroya gitmesi, burada Fransız bir kadın ile tanışması ve tiyatroyu okuyucuları için açıklaması dikkat çekicidir. Josefin ile Fransa yolculuğu teklifi alan Molla Abbas, Müslüman bir gencin evli olmadan bir başka bir kadınla yolculuğa çıkmasının sıkıntı doğuracağını, bu yüzden evlenmeleri gerektiğini beyan eder. Molla Abbas'ın evlenme teklifi de bu aşamada gelir. Josefin ile Fransa yolculuğuna çıkan Molla Abbas, aynı zamanda Josefin ile dünyalarını da birleştirir. İkisi de birbirinin dinlerine saygı duymaya ve birbirlerine bu konuda ısrar etmeye söz verirler.

Josefin ile başkişinin birlikteliği, Molla Abbas'ın Fransa yolculuğu sırasında bilgiyle tanışmasına da vesile olur. Josefin, Molla Abbas için bilginin sınırları gibidir. Burada Josefin'in katkılarıyla kendi eksiklerinin farkına varır ve kendini geliştirmek için çaba harcar. Josefin'in bilgi ve birikimini gören Molla Abbas, kendi eksikliğinin farkına ilk Josefin ile Fransa yolculuğu sırasında varır;

"Yol boyu Josefina geçtiğimiz ülke ve beldeler hakkında bana lâzım malûmât verip ahval-i hazıra (şimdiki durum) ve tarihlerinden bahsediyor idi. Acaip! Bu

kadın olsun da bu kadar haberdar (bilgili) olsun! Zannedersin dünyada beş yüz kırk yıl durmuş.” (s. 111)

Molla Abbas ile Josefîn'in bu ilk karşılaşmasında şaşırın taraf Molla Abbas'tır. Zira Molla Abbas, norm karakteri ile tanışmıştır. “*Norm karakter, başkişinin bütün donanım eksiklerini yansıtan bir ayna niteliği taşır*” (Korkmaz, 2009: 118). Molla Abbas bu bölümden sonra kendi güçsüzlüğünün farkına varmış, Josefîn ise kendi gücünün farkındadır. Molla Abbas'ın öteki yüzü ile karşılaşması kendisini aşmak/geçmek üzere bir serüveni başlattığının habercisidir.

Ancak Molla Abbas ile Josefîn evliliği bir süre sonra çıkmaza girer. Bir Batılı ile bir Doğulunun aynı örf ve adetlere uygun olmaması anlatı boyunca dramatik aksiyonu tetikler. Josefîn'in Fransız/ Batı adetleriyle şekillenen yaşamı Taşkent'li/ Doğulu Molla Abbas'a uygun düşmez. Bu durum karşısında Molla Abbas ve Josefîn boşanırlar.

Ancak Molla Abbas'ın “*okumak efkârı (niyeti)*” (s. 121) son bulmamıştır. Paris'te tanıştığı Tüccar Mösyö Şalon'un kızı Margarita ile derslere başlar. Josefîn'den ayrılan Molla Abbas bu sefer Margarita ile bilgiye ulaşmaya kaldığı yerden devam eder. Aynı zamanda Margarita'dan da etkilenen Molla Abbas için yeni bir macera başlamış olur.

Fransız tüccar Mösyö Şalon, kızı Margarita'ya Farsça ve Türkçe ders vermek için Molla Abbas'tan ricacı olur. Molla Abbas'ta bu teklif karşısında Margarita'dan Fransızca derslerine kaldığı yerden devam edecek ve ayrıca musiki dersi de alacaktır. Dersler sırasında Molla Abbas ve Margarita'nın birbirlerine olan ilgisi artar. Böylece Molla Abbas Josefîn'den sonra bir diğer Fransız olan Margarita'ya aşık olur.

Ancak Molla Abbas'ın Josefîn ve Margarita ile olan aşkı, birbirini tamamlamak ve bilgi üzerine inşa edilmiştir. Nitekim Molla Abbas, “*Fransa ahalisinde okumak, yazmak bilmeyen adam hiç yok gibidir.*” (s. 125) mantığından hareketle kendisini derslere ve bilim öğrenmeye verir.

Molla Abbas'ın ruhsal anlamda çiçeklenmesi de tam olarak bu döneme rastlar. Margarita ile muhabbeti arttıkça Josefîn de olduğu gibi kendi eksikliklerinin farkına ikinci kere varır. Bu bakımdan başkişi kendini geliştirmek üzere sürekli derslere ve bilim öğrenmeye zaman ayırır.

Zaman geçtikçe Molla Abbas da kendindeki değişimin farkına varır. “*Ben Fransızca öğrendim, tüccarın kızı Farsça.*” (s. 127) Fransızcasını da ilerleten Molla Abbas okula devam ederek burada çeşitli dersler de almayı ihmal etmez;

“*Mektepte büyük dershanelere girip tarih, coğrafya, hikmet (fizik), kimya, ilm-i servet (iktisat) ve fûnun-i siyasiye (siyasî bilimler) dersleri taallüm edebaşladım (öğrenmeye başladım). Hâlimden memnun ve razı idim. Hiç bilmediğim ve hiç fehmi etmediğim (anlamadığım) şeyler var imiş. Taşkent'te olduğumda özümü molla ve bilici ve he işe, her umura (işe) mahir hesap eder idim. Ne gaflet imişim ey kardeşler. Meğer on yaşarlık (yaşında) bir Fransız şakirdi (öğrencisi) kadar dünyayı ve insanları bilmiyor ve ahvalât (durumları) ve maişeti (yaşayışı, geçimi) anlamıyor imişim!*” (s. 127-128)

Başkişi Molla Abbas'ın Josefin ile tanıştıktan sonra kendisinin sınırlarına çarparak genişletme çabası ikinci olarak Margarita ile birlikteliğinde ortaya çıkar. Wilhelm Reich (2010:170), hazdan mahrum bırakmanın kişilik üzerine yaptığı etkiyi doyumsuz kalınan ana bağlar. Molla Abbas'ın da bu iki eksikliğini Margarita ile doyuma ulaştırması ile kişiliğini tamamlamaya çalışır. Kendi sınırlarına çarpan insan evreni ve şey'leri belli bir bütün olarak görür ve ona göre yorumlar. Molla Abbas'ın ruhsal filizlenmesi Margarita ile geçirdiği zamanlara tekabül eder. Böylece Molla Abbas, bilgisizliğini anlayacak ve yeni ve farklı dünyaları aralamak için bilim peşinde koşacaktır.

Anlatı başında düz bir karakter olarak karşımıza çıkan Molla Abbas, Josefin ve Margarita sayesinde yuvarlak karakter olmaya doğru ilerlemiştir. Zaten bu tür karakterler derinleşmeye ve gelişmeye açık karakterlerdir.

Margarita ile olan aşkını, Mösyö Şalon'un öğrenmesi üzerine Margarita ile olan ikişkisi son bulan Molla Abbas, bu sefer *Darürrahat Müslümanları* isimli anlatıda norm karakteri olan Feride Banu ile yeniden alevlenecektir.

Fransa'da kendi misyonunu tamamladığını düşünen Molla Abbas, İspanya'ya geçerek yeni ve farklı dünyalar keşfetmenin peşindedir. Bu arayış hali, anlatı boyunca entrik kurguyu tematik bazda şekillendiren kavramların başında gelir.

Frengistan Mektupları'nda Molla Abbas bu sefer norm karakterleri olan Şeyh Celal ve Feride Banu ile şekillenecek ve yeni dünyaların kapılarını aralayacaktır. İlk olarak Josefin ile başlayan sınırlarına çarpma hali en yüksek düzeyde Şeyh Celal ve Feride Banu'da kendisini gösterecektir.

Şeyh Celal, Darürrahat isimli muhayyel mekanın önemli kişilerindedir. Molla Abbas, Josefin ve Margarita'da deneyimlediği bilgisizliğini bu sefer Şeyh Celal'in ağzından duyar;

“Bilirim, hayran oluyorsun (hayret ediyorsun), bu nasıl şeyler deyü taaccüp ediyorsun (şaşıırıyorsun); ama, oğlum ayıp etme (kusura bakma), dürüst (doğru) söz ile sana nâdansın (cahilsin) demekten gayri çarem yok! Pek çok şeylerden haberin yok.” (s. 208)

Şeyh Celal, Molla Abbas'ın bilgisizliğini yüzüne vurur. Molla Abbas'ın kendi eksikliğini bir kere daha deneyimlediği yukarıdaki alıntıda, kendini geliştirmek için, bildiklerinin yanında bilmediklerinin bir nokta olduğunu öğrenmesini sağlayacaktır. Nitekim Josefin ve Margarita'nın yardımlarıyla geliştirmeye çalıştığı bilgi seviyesi kendine yetmeyecektir. Şeyh Celal'de bunun yetmediğini ve daha da bilgilenmek gerektiğini Molla Abbas'a söyler;

“Cenab-ı Hakk'ın cümle (bütün) hikmetleri nihayetsiz uluğdur (sonsuz derecede büyüktür); Lâkin, en uluğ hikmeti, belki insana verdiği akıldır. Kuvve-i akliye (akıl gücü) ile deryalar yengil (kolay) geçilip yer tübinde mahfuz ve mestur (yeraltında korunan ve gizli) olan nerseler (nesnelere) keşf ve ihraç olunduğu (keşfedildiği ve dışarı çıkarıldığı) gibi bu kuvve-i mukaddese (kutsal güç) pek çok dert ve avruya (hastalığa) daru (ilâç) ve derman bulmaktır.” (s. 209)

Molla Abbas, norm karakteri Şeyh Celal tarafından belli bir amaca yöneliklik üzerine hareket ettirilecektir. Jung'un tabiriyle *yüce birey arketipi* olan Şeyh Celal,

kahramanın kendisini tamam hissettiği bir dönemde eksikleri yüzüne vuracak, onun görmeyen gözü, işlemeyen eli, yetmeyen gücü olacaktır. Böylece norm karakteri ile bireşime geçmesi gereken Molla Abbas, eksiklerini kapatacak ve KORA Şeması'nı *ülkü değer*^{1*} bazında temsil ettiği, bilim ve bilgi izleklerinin peşinde koşacaktır.

Şeyh Celal'in yanında Feride Banu da Molla Abbas'ı ruhsal yönden bütünleyen bir işlev ile ön plana çıkar. Josefin, Margarita ve son olarak Feride Banu, başkişi Molla Abbas'a bilginin kapılarını aralayan kadınlar olarak anlatı boyunca kahramanı hareketlendirir ve başkişinin kendini keşfetme ve arayış temlerini motive eder.

Sudan Mektupları ve *Kadınlar Ülkesi*'nde tematik güç, arayış ve kaçış temi ile şekillenir. Molla Abbas'ın Margarita'nın teşviki ile Paris'ten üç Fransız'la birlikte İngilizlere karşı mücadele etmekte olan Sudan Araplarının lideri Mehdilik tarikatının kurucusu Muhammed Ahmet'e yardım etmeye gitmesi, anlatıda arayış temini motive eder. Böylece başkişi kendini yeniden görüntü düzeyine çıkaran Margarita'nın da isteği üzerine Sudan'a gitme kararı alır. Margarita'nın tekrar ortaya çıkması ve başkişi Molla Abbas'ı belli bir amaca yöneliklik açısından motive etmesi dikkat çekici bir durumdur.

Kadınlar Ülkesi adlı anlatı da bilinen toplumun ters yüz olmuş hali ile karşılaşan başkişi arayış temini, kaçış temi ile şekillendirir.

Kaçış temi, başkişi bazında anlatının ana matrisidir diyebiliriz. Zira olay örgüsü boyunca sürekli gelişim gösteren Molla Abbas, kendisini zor bir durumun içerisinde bulur. Ancak buradan kurtulmak hiç kolay değildir.

Josefin, Margarita, Şeyh Celal ve Feride Banu'dan öğrendiği bilgi birikimin asıl lazım olduğu yer de *Kadınlar Ülkesi*'dir. Molla Abbas'ın buradan kurtulma planları anlatı boyunca gelen bilgi birikimin kendisini gösterdiği olaydır. Karakterin sınıdığı zamana gelip çatan başkişi ya hayat yolunda yürüdüğü bu yolda sönüp gidecek ya da yaşama yeniden tutunacaktır.

Yazar, başkişi Molla Abbas'ı anlatılar boyunca büyük sıkıntılarla karşılaştırmaz. Molla Abbas ya okuduğu ve edindiği bilgileri kullanarak bu zor durumdan kurtulacak ya da esir hayatı yaşayarak bireysel anlamda kendisini keşfedemeyecektir.

Molla Abbas'ın norm karakterleri olan üç Fransız ile kaçış planları amacına ulaşır ve Molla Abbas ve yoldaşları artık *Kadınlar Ülkesi*'nin kaotik ortamından kurtulmuş olurlar. Böylece başkişi Molla Abbas dört anlatı boyunca takip edilen olayların en zorlusuna karşı galip gelmiş ve kendisini bulmuştur. Bu buluş, eserlerin merkezinde bulunan kendini keşfetme temi ile motive edilmiştir. Nitekim *Molla Abbas Fransevi'ye Tesadüf: Gül Baba Ziyareti* adlı anlatıda başkişi Molla Abbas, mertebe atmış ve artık insanlara yol gösteren biri olarak karşımıza çıkmıştır. Bu

^{1*} *Ülküdeğer*: Ruhunu eserin merkezine yerleştiren yazarın benimsenmiş değerlerini, doğrularını, özlemlerini, arzularını, varlık kaygısını, kısaca anlatıcının yaratıcı ben'ini temsil eden bir varoluş dizgesi içerir (Korkmaz, 2002: 273).

anlatıda başkişi Molla Abbas kendisini talebesi İsimsiz Kahraman'a devretmiş ve kendisi de İsimsiz Kahraman'ın norm karakteri olarak gün yüzüne çıkmıştır.

2. Norm Karakterler

Norm karakterler, romanda, birinci derecedeki kahramanlardan sonra ferdi planda en çok boyutlu olan ve en fazla derinliğe sahip olan kahramanlardır (Stevick, 1988: 189). Bu karakterler dramatik aksiyonu sağlayan değerleri, başkişi nezdinde tematik güce olan katkılarıyla da ön plana çıkarlar. Tek boyutlu düz bir karakter olabileceği gibi, derin boyutlu yuvarlak bir tip olma özelliği de vardır (Korkmaz, 1997: 237).

Bu bakımdan *Frengistan Mektupları* adlı anlatıda, Molla Abbas'ın bilgisizliğini ve dünya görüşünü yansıtan Josefin, yine Molla Abbas'ın eğitim alanında eksiklerini gideren ve doğu-batı sentezlenmesinde ve kavramasında destek olan Margarita, *Darürrahat Müslümanları*'nda Müslümanların da Hristiyanlar gibi yüksek medeniyet ve bilgi açısından donanımlı olduğunu gösteren ve Molla Abbas'ın da bu konuda eksikliklerini tamamlayan Şeyh Celal, Molla Abbas'ın bilgili olması ve bilimle uğraşması yönündeki telkinleriyle Feride Banu, *Sudan Mektupları*'nda Molla Abbas'a Sudan seyahati sırasında yardım eden üç Fransız, *Molla Abbas Fransevî'ye Tesadüf: Gül Baba Ziyareti*'nde İsimsiz Kahraman'a bilgisini ve tecrübesini aktaran Molla Abbas anlatılardaki norm karakterleri oluşturmaktadır.

Bu tip karakterler, başkişinin eksikliklerini yansıtmaya, somutlaştırma gibi fonksiyonlarıyla ayna gibidirler; başkişiyi yansıtır. Başkişi sustuğu zaman norm karakterler konuşur, gücünü kaybettiği zaman, ona güç olur. Böylece anlatı da “dolayımlayıcı özneler” olarak da adlandırılırlar. Yazar sık sık bu kişilere sözünü emanet eder (Aktaş, 1191: 156). Birinci derecedeki kahramanın hedefi/ amacı gerçekleştirmesinde en önemli destekçidir.

Örneğin *Darürrahat Müslümanları*'nda Molla Abbas, Margarita ile beraberken etrafında olup bitenleri objektif bir gözle değerlendiremez. Başkişinin içine düştüğü karmaşık durumlardan çıkması için sürekli norm karakter öne sürülür. Fransız örf ve adetlerine bir doğulu olarak yabancı kalan ve anlamlandırmaya çalışan Molla Abbas'a sürekli Josefin tarafından aktarılmalar ve uyarılmalar yapılır;

“ - Ama molla bura Taşkent değil, Paris'tir. Türkistan değil, Frengistan'dır... Bu yerin âdeti böyle, anlamadınız mı?

- Evet anladım; lâkin, ben Fransalı değilim, Türkistanlıyım; Fransız değilim; Tatarım. Sen bunu anladın mı?.. Bilmen derek idi.” (s. 115)

Molla Abbas'ın norm karakteriyle girdiği bu ilk tartışma, onun ilk başlarda kendi özünü koruma içgüdüsünden kaynaklanır. Norm karakterlerin önemli özelliklerinden birisi de tezat yaratmak ve okuyucuyu rahatlatmaktır. Böylece Molla Abbas, norm karakteri ile çatışma haline girmiştir. Nitekim Josefin'in Fransızca derslerindeki yardımı ve batı yaşayış tarzını öğrenmesi anlatı başındaki tezadı bir nebze olsun kaldırmıştır. Ancak Molla Abbas, Josefin'den edindiği eksikliklerini bir

nebze olsun kapatmış ve yeni norm karakteri olan Margarita ile macerasına devam etmiştir.

Yine *Frengistan Mektupları*'nda Molla Abbas, Fransız Margarita ile aşk yaşamaya başlar. Başlarda sadece eğitim ve bilgi amaçlı anlatılan bu durum daha sonra aşka evrilir. Josefin'den ayrılan Molla Abbas, yine bir Fransız olan Margarita ile kendi bilgisizliğinin ve tecrübesizliğinin eksiklerini kapatmak ister. Margarita Molla Abbas'a yarım kalan Fransızca dersleri için yardım eder; Molla Abbas da Margarita'ya Farsça ve Türkçe dersleri verir. Karşılıklı bu akışkanlık anlatımın ilerleyen sahnelerinde yerini aşka bırakır.

“İlm-i tarih derslerinden geçmişleri bilip, ahvalât-ı hazıraya fehm ettim (şimdiki durumu anladım). Coğrafya ilminden devlet ve insanların, ülke ve beldelerin ahvâlîne aşına oldum. Hikmet (fizik) ve kimya sayesinde mevcudâtın terekübât, hâsiyet, (varlıkların oluşumu, karakteri), hareket, ziyan ve faydasından haber aldım. Şöyle ki pek çok karangı şeyler gün gibi zahir oldu. İlm-i servet (iktisat) dersleri insanların ve milletlerin kavaid-i kesp ve maişetlerini (geçim ve çalışış kazanma kurallarını) ve sebab-i terakki ve inkırazlarını (çöküş ve ilerlemelerinin sebeplerini) gösterdi. Ne acaip hâller var imiş de benim hiç haberim yok imiş! Ey gaflet, vay gaflet!” (s. 128)

Başlangıçta düz bir karakter olarak karşımıza çıkan Molla Abbas, Josefin ve Margarita'nın katkılarıyla bilim ve irfanla tanışmış ve ağzına bir parmak bal çalmıştır. Bu lezzetin farkına varan ve norm karakterleri tarafından yönlendirilen Molla Abbas, zamanla yuvarlak ve derin bir karaktere ulaşmayı başarmıştır.

Kendi sınırlarına çarpmayan insan değişime uğrayamaz. Sınırlarına çarpan insan da sınırlarını geliştirmesi gerektiğini anlar. Molla Abbas kendi sınırlarını aşmak için Fransa'dan İspanya'ya geçer ve yeni ve farklı bir maceranın içerisinde kendisini bulur.

Darürrahat Müslümanları'nda Şeyh Celal, Molla Abbas'ın norm karakteri olarak karşımıza çıkar. Molla Abbas'ın sınırlarına çarpma durumunun üzerine giderek, O'nu sürekli bir amaca yöneliklik üzerine oryante eder;

“- Ey, oğlum, başın yazısı çok imiş, sabır kıl, anlarsın... Yanıma gel dedi.” (s. 184)

Şeyh Celal, Molla Abbas'ın akıl hocası olur ve Molla Abbas'a bilgi birikimini ve tecrübeleri aktarır;

“- Cür (yürü) oğul, korkma. Yolumuz birdir, adaşmazsın (yolunu kaybetmezsin)” (s. 184)

Norm karakter ile girilecek her temas, başkişi için yeniliklerin ve eksikliklerin kapısını aralar. Şeyh Celal, Molla Abbas'ın kendisiyle aynı olduğunu söyleyerek onu cesaretlendirir. Zaten norm karakter de başkişinin görmeyen gözü, işlemeyen aklıdır. Başkişi sustuğu zaman o konuşur, gücü tükendiğinde güç olur.

Şeyh Celal'in Molla Abbas'a misyon verici özelliğinin yanı sıra Molla Abbas'ın cahil olduğunu yüzüne söylemekten geri durmaz. Çatışma hali doğuran Şeyh Celal, başkişi Molla Abbas için tam anlamıyla bir yol gösterici ve onayıcıdır. *“Oğul”* gibi sıcak ve sevecen hitaplarda bulunur. Bu yönüyle Şeyh Celal kapsayıcı,

anlayışlı, sevecen ve yol göstericidir. Bu yönüyle başkişiye boyut kazandırır ve onu derinleşmeye doğru iter.

Josefin ve Margarita ile bilim yönünde eksikliğini gideren Molla Abbas, Şeyh Celal'den de ahlaklı ve erdemli olmanın sınırlarını öğrenir;

“*Bir de unutma ki gözünü bakışından, ayağını alışından (bakışından, yürüyüşünden) fikir ve muradın bizlere zahir ve açık olacaktır. Bildiğin ve elinden geldiği kadar ahlâk-ı hamideye (güzel ahlâka), edep ve insafa gayret eyle...*” (s. 190)

Bilim ve eğitim alanında eksikliklerini tamamlamaya gayret eden başkişi Molla Abbas, Şeyh Celal ile bir başka özelliğini geliştirmenin ipuçlarını öğrenir. Şeyh Celal'ın sıcak ve sevecen tavırları başkişiyi yeniden düşünmeye ve kendini geliştirmeye iter. Böylece başkişi bu erdemlerin yanında bilgi ve eğitimi de ekleyerek kendi eksikliklerini kapatma eğilimindedir.

Yazar, anlatıda yer yer de olsa sözünü norm karakterlere emanet eder. Böylece okuyucu ile direkt iletişime geçmek yerine kendisini temsil eden bir karakterle ortaya çıkar. Bunu da sık sık Şeyh Celal'i konuşturarak yapar;

“*Eyvah! Geçen gün sahip (edendi) olanlar, bugün kul ve hizmetçi olurlar. Bahadırlar yerine korkaklar yetişir; ehl-i insaf postuna (insaflıların yerine) alçaklar geçer; perde-i cehalet ulemaya setreder (cehalet perdesi âlimleri örter); tembellik, gayreti zapteder. Bu hâle yetişen halk ağlasın; kanlı yaşlar döksün! Ahiri (sonu) harap ve ayançtır (acınacak hâldir) ki kar topu gibi eriyip, dağılıp gidecektir! Eyvah!*” (s. 196)

Yazarın norm karaktere emanet ettiği sözü ile başkişinin eksiklerini kapatmak ve onu belli bir amaca yöneliklik içerisinde kurma edimi vardır. Böylece norm karakterin sözleri başkişi için önemli hale gelecektir. Norm karakter ile girilecek ilişki ile başkişi eksiklerini kapatacak ve macerasına eksiksiz devam edecektir.

Yine Feride Banu'nun babası Şeyh Abdullah da norm karakterler sınıfı içerisinde sayabiliriz. Şeyh Abdullah'tan da İslamiyet'in durumu hakkında çeşitli sohbetlerde bulunan Molla Abbas, Şeyh Abdullah sayesinde eksiklerini bir kez daha görmüş ve onları kapatma uğraşı vermiştir.

Feride Banu ile de hem bilimin hem de aşkın yol alıcı/mesafe aşıcı gücüne kavuşan Molla Abbas, başlangıçta çıktığı yolculuğundan farklı bir hale gelecek ve varlık kategori sınıflandırmasında bir üst basamağa ulaşacaktır.

Sudan Mektupları ve *Kadınlar Ülkesi*'nde de üç Fransız ile beraber Sudan yolculukları ve kadınların ülkeyi yönettiği bir devlete esir düştüğü sırada bu üç Fransız Molla Abbas'a eğitimleri doğrultusunda da yardımda bulunur. “*Marten, Mark ve Jan otuz-otuzbeş yaşlarında mükemmel tahsil görmüş*” (s. 289) olan bu üç kişi ile beraber Molla Abbas esir düştükleri *Kadınlar Ülkesi*'nde kaçarak özgürlüğüne kavuşur.

Bungunluğun verdiği enerjile kozadan çıkan Molla Abbas, anlatıdaki misyonunu tamamlamış ve varlık kategorilerinde bir üst basamağı temsil eden “yüce birey” sınıfına erişmiştir. Nitekim anlatı boyunca Molla Abbas kendi macerasının peşinde koşmuş, belirli bilgi birikime ulaşmıştır. Son olarak karakterin

sınandığı bir yer olan *Kadınlar Ülkesi*'nin zindanından çıkma görevini de başarıyla yerine getirmiştir. Böylece Molla Abbas, takip eden anlatıların dışında *Molla Abbas Fransevî'ye Tesadüf: Gül Baba Ziyareti* adlı anlatıda başkışı görevini İsimsiz Kahraman'a devrederek kendisi norm karakter kategorisine girmiştir. Böylece artık Molla Abbas yol gösterilen değil; yol gösterici olmuştur.

İsimsiz Kahraman, Molla Abbas'ın yazdığı kitaplardan etkilenecek Gülbaba ziyaretine çıkar. Kendisini Molla Abbas'ın Şakirdi olarak tanımlayan İsimsiz Kahraman, Macaristan'da Molla Abbas ile bir camide karşılaşır. Molla Abbas ilk başlarda kendisini anlatmaz. İsimsiz Kahraman da Molla Abbas'tan bahsedince, kendisini tanıtır. Böylece İsimsiz Kahraman için yeni bir macera başlamış olur;

“- Efendim, kim olduğunuzu suale ruhsat var mı (sorabilir miyim)?

- Var, oğlum. Vakia evvelleri (aslına bakılırsa; aslından önceleri) kendimi pek de bildirmek istemezdim; şimdi artık mektûmiyete lüzum (gizliliğe gerek) görmüyorum. Ben Molla Abbas Fransevî'yim...

Bu cevap üzerine pek sevindim. Talih beni, çoktan beri görmek istediğim ve on-on beş yıldan beri (beri) gıyaben şakirdi (uzaktan uzağa öğrencisi) olduğum bir fâzılın (erdemli insanın) önüne atıvermişti. Dizlenip (diz üstüne çökerek) elini öptüm.” (s. 346)

İsimsiz Kahraman'ın susuzluğunu gidermek Molla Abbas'a düşer. Molla Abbas'ta ilk dört anlatıda, Josefin, Margarita, Feride Banu, Şeyh Celal ve üç Fransızdan deneyimlediği bilgi ve birikimini İsimsiz Kahraman'a aktararak yeni bir bedende geleceğe akar.

Gülbaba, İslamiyet ve doğu hakkında bilgilerini İsimsiz Kahraman'a aktaran Molla Abbas, başkışının bilgi ve birikim eksikliğini gidermek için O'nun ünlü Türkolog Reşit Efendi ile görüşmesi ister. Böylece norm karakter Molla Abbas misyonunu tamamlayarak anlatıdan çıkar.

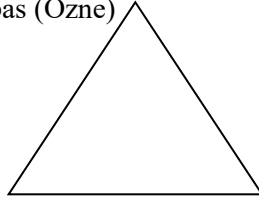
İsimsiz Kahraman da ünlü Türkolog Reşit Efendi'den İslam dünyasının ve doğu toplumlarının geri kalmışlığı üzerine konuşarak, kendi susuzluğunu dindirir. Böylece Molla Abbas Romanı son bulur.

Anlatıların başında, daha çok tek bir özelliğin sembolü olarak karşımıza çıkan Molla Abbas, hayatına giren kadınlar tarafından sıklıkla determine edilerek zamanla değişime başlar.

Molla Abbas'ın aşkları anlatılarda karşımıza daha çok dolayımlyıcı (mediateur) olarak karşımıza çıkarlar. Özneye (Molla Abbas), arzusunun temel modelini veren dolayımlyıcı (Josefin, Margarita ve Feride Banu) onda nesneye yönelik ilk kıvılcımları ateşler.

Üç anlatıda da karşımıza çıkan ve Rene Girard'ın (2007: 23), “üçgen arzu modeli” olarak tanımladığı bu yapı aşağıdaki gibidir;

Abbas (Özne)

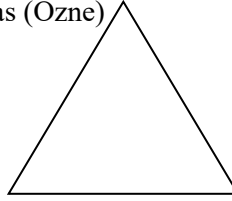

Bilgi (Nesne) Josefın (Dolayımlayıcı)

Bu “*üçgen arzu*”nun köşelerini; özne olarak Molla Abbas, arzu nesnesi olarak; bilim sahibi olma düşüncesi ve dolayımlayıcı olarak da Josefın oluşturur. Anlatının başında Molla Abbas’ın Kırk Azizler Türbesi’ni ziyaret etme nesnesi, Margarita ile tanışında bilgi sahibi olma arzu nesnesine dönüşür. Kırk Azizler Türbesi’ni ziyaretini kendi başına kararlarştırması ve dolayımlayıcısız gerçekleştirmesi tutarlı bir arzu nesnesi olarak görülemez. Zira anlatının başında daha çok düz karakter olarak karşımıza çıkan Molla Abbas, Margarita birlikteliğiyle içten bir gelişim evresine geçmeye başlar. Margarita tarafından uyandırılan arzunun nesnesi, başkişi tarafından olumlu karşılaşır ve anlatıdaki dramatik aksiyon ilerlemeye başlar.

Anlatıda ikinci olarak tanımlanan üçgen arzu bu sefer Josefina ile gelişir;

Molla Abbas (Özne)

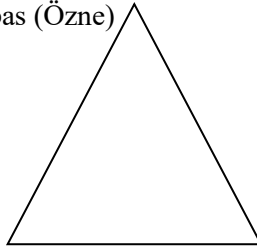

Bilgi (Nesne) Margarita (Dolayımlayıcı)

Molla Abbas’ın Margarita ile ayrılığında sonra ikinci bir Dolayımlayıcı olarak Josefın karşımıza çıkar. Margarita’nın başkişide uyandırdığı arzu nesnesini bu sefer Josefın ele alır. Molla Abbas’ı Margarita’nın Fransızca öğrenimi, matematik, fizik, kimya ve diğer alanlarla tanıştırmamasıyla Josefina’da Molla Abbas’a yine aynı izlekler etrafında şekillendirmeye ve dolayımlamaya devam eder.

Anlatıda üçüncü ve son defa karşımıza çıkan üçgen arzu ile anlatı şekillenir ve başkişi gelişmeye yönelik yeteneklerini tamamlar.

Molla Abbas (Özne)

Bilgi (Nesne Feride Banu (Dolayımlayıcı)

Feride Banu ile tanışan ve Margarita ve Josefina'dan edindiği bilgilerle zaten çok yönlü olmaya başlayan Molla Abbas, “*derin ve mutlak bir oluşun*” (Korkmaz, 2009: 170) içinde kendisini bulur. Eksik yanlarını geliştirir ve anlatının devamında bu sefer bilgi ve tecrübelerini norm karakter bazında başkışı “İsimsiz Kahraman”a aktarır.

İsmail Gaspıralı anlatılarında aşk/sevgi, genellikle aniden ve şiddetli bir etkiyle başlayıp genellikle kısa ömürlü birlikteliklerle karşımıza çıkar. Aşk izleğinin geçtiği anlatılarda da kadınlar daha çok bilgi ve yaşam tarzlarıyla Molla Abbas'ı etkilemiş ve daha çok saygı duymakla gelişen içten bir aşk izleği ile verilir. Josefina, Margarita ve Feride Banu aşkı kısa süreli olmasının yanı sıra başkışıyı içten bir gelişime tabi tutarak onun boyutlu bir karakter olmasını sağlar.

3. Kart Karakterler

Romanda tek bir özelliğin sembolü olan kart karakterler (Stevick, 1988: 184) her şeye rağmen tabiatlarındaki esas nitelikleri muhafaza ederler ve değişmezler. (Korkmaz, 1997: 300) Bu karakterler, anlatılarda dramatik aksiyon içerisindeki çatışmayı sağlamak amacıyla sıklıkla kullanılırlar. Bu tür karakterleri yazar çatışmayı sağlamak üzere yakınında tutar ve temsil ettiği değerler anlatıda görüngülediğinde hemen sahneye sürer. Tek bir duygunun, ideolojinin kişileşmiş hali olan bu tür karakterler tek boyutludur ve asla değişmezler; her görüldüğünde aynı tepkiler verir.

Frengistan Mektupları'nda; hayatını para ve mal üzerine kuran Mösyö Şalon, görüldüğü zaman sürekli Margarita'yı uyaran, Margarita'nın hocası olan yaşlı İngiliz kadın, *Sudan Mektupları*'nda anlatıya çıktığı her zaman güvensizlik duygusu veren Abdullah Dari, *Kadınları Ülkesi*'nde ülkenin Malike'si olan sahibi olan ve her görüldüğünde korkunun ve despotluğun görünümü olan Kadınlar Ülkesi'nin hükümdarı, hep birer kart karakter fonksiyonuna sahip kişilerdir.

Kart karakter/ler, genellikle bilinen, tanınan karakterlerdir. Bilinen öykünün tiplleşmesi olarak karşımıza çıkan bu karakterler daha çok değişmeyen yönleriyle ön olana çıkar. Yazar olayları dramatize ederken imdada bu tipler yetişir ve çatışma sağlanmış olur.

4. Fon Karakterler

Fon karakterler, romanda en az derinliğe sahip kişi ya da kişiler grubudur. (Korkmaz, 1997: 300) Dekoratif unsur olarak kullanılan bu tür karakterler, gerçeklik duygusunu okuyucuya vermek için kullanılır.

Bu karakterler, anlatıda sıklıkla kullanılırlar; *Frengistan Mektupları*'nda Odessa'da tiyatrodaki izleyiciler, Molla Abbas ve Josefina'nın nikah şahidi olan iki kişi, medrese öğrencisi Genrih, Avusturya'da oteldeki uşak, Osmanlı konsulu, Kâtip M. Bey, Molla Abbas'ı trende soyan Klod Reno, Josefina'nın Fransız arkadaşları, Margarita'nın dadısı, öldürülen Fransız yaşlı kadın, Fransız polis, müfettiş, savcı ve hakim, Molla Abbas'ın okuldaki arkadaş ve hocaları;

Darürrahat Müslümanları'nda İspanya gümrük memurları, M. Abbas'a Ehamra Sarayı ziyareti sırasında rehberlik eden kişi, Darürrahat'tan çıkan on bir kız, Divanhane (mahkemede) Kadı Efendi, kâtip efendi ve kapıdaki hizmetçi, Feride Banu'nun kardeşleri Seydi Hasan ve Seydi Ali, babası Şeyh Abdullah, annesi, saraydan gelen davetçi memur, Gırnata'da Ogustin şifahanesindeki doktor;

Sudan Mektupları'da Margarita'nın hizmetçisi, Cezayir Kadısı ve Vali'si, Şeyh Abbas Dağıstanî, Zenci Molla;

Kadınlar Ülkesi'nde kervancı üç hizmetçi, Molla Abbas ve arkadaşlarını esir alan kadın askerler, binbaşı kadın, Kadınlar Ülkesi'nin Malike'si, Malike'nin muhafızı iki kadın asker, Aş-su emiri kervanbaşı Seyyit Ahmet;

Molla Abbas Frensevi'ye Tesadüf: Gülbaba Ziyareti'nde İsimsiz kahramanın okuldaki arkadaşları, Molla Abbas ile tanıştıkları mekandaki insanlar, Reşit Efendi'nin hizmetçisi ihtiyar kadın, hep fon karakterler ya da dekoratif unsur niteliğindeki kahramanlar grubuna girerler.

Bu tip karakterler dekoratif unsurlardır. Gerçeklik duygusunu okuyucuya vermek için kullanılır. Anlatıda figüratif karakterler olarak öne çıkan fon karakterler, daha çok bilinen öykünün eylemeyen kişisi olarak karşımıza çıkarlar. Onlar, genellikle dramatik aksiyona şekil veren vaka halkalarının içerisinde yer alan başkişinin içinde yaşadığı sosyal ortamın belirginleşmesine katkı sağlayan karakterlerdir.

SONUÇ

1. Şahıs kadrosu genellikle başkahramanın kişisel serüveni etrafında şekillenir. Bu yüzden başkişi mekan değiştirdikçe ya da olay örgüsü serimlendikçe karakter sayısında da artış görülür.

2. Fikir ve karakter sentezleyici bir yapı üzerine inşa edilen anlatılardaki başkişinin değişim ve dönüşüm evreleri üzerinde durulmuştur.

3. Anlatılarını başkahraman Molla Abbas'ın gözünden anlatan yazar, kişisel olarak M. Abbas'ın zaman içinde gelişmesi, değişmesi ve hatta dönüşmesi olayına okuyucuları şahitlik ettirmek ister.

4. Başkişi Molla Abbas, norm karakterleri tarafından oryante edilerek yaşama yeni bir yönüyle katılır.

5. Molla Abbas, anlatıların gizini eylemleriyle kurar ve geliştirir.

6. Kart karakterlerin seçiminde başarılı ve tek bir özelliğin sembolü olma hali, anlatıların genelinde uyulduğu görülür.

7. Fon karakterlerin anlatılardaki zenginliği okuyucuya gerçeklik duygusunu vermek üzerine başarılı bir şekilde uygulanır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Şerif. (1991). **Roman Sanatı ve İncelemesine Giriş**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Forster, E. M. (2001). **Roman Sanatı**. Çev. Ünal Aytür. İstanbul: Adam Yayınları.
- Girard, Rene. (2007). **Romantik Yalan Romansal Hakikat / Edebi Yapıda Ben ve Öteki**. Çev. Arzu Etensel İldem. İstanbul: Metis Yayınları.
- Korkmaz, Ramazan (2008). “Réne Girard’ın Üçgen Arzu Modeli Bağlamında Osmancık Romanı”. **Tarık Buğra**. (Editörler: Mehmet Tekin, Ebru Burcu Yılmaz), s. 177-189, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Korkmaz, Ramazan. (1997). “Kemal Tahir’in Sağırdere ve Körduman İkilmesi Üzerine Bir Çözümleme Denemesi”. **Adam Sanat** 145, 42-58.
- Korkmaz, Ramazan. (1997). **Sabahattin Ali - İnsan ve Eser**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Korkmaz, Ramazan. (2002). “Romanda Dramatik Aksiyonu Sağlayan Değerlerin Görüntü Seviyeleri Üzerine Bazı Öneriler” **20. Yüzyılda Türk Romanı Sempozyumu** (19-21 Nisan 200). Düzenleyen; Marmara Üniversitesi. Türkiyat Araştırma Merkezi. Yayın Yeri: **A Festschrift to Lars Johanson/ Lars Johanson Armağanı**. Ankara: Grafiker Yayınları, s. 271 - 282.
- Korkmaz, Ramazan. (2009). “Metaforik Dönüştürme Biçimleri ve Edendi-Köle Diyalektiği Bakımından Beyaz Kale”. **Bilig** 50, 119-130.
- Pearson, Carol S. (2003). **İçimizdeki Kahraman**. Çev. Semra Ayanbaşı. İstanbul: Akaşa Yayın.
- Reich, Wilhelm. (2010). **Kişilik Çözümlemesi**. Çev. Bertan Onaran. İstanbul: Payel Yayınları.
- Stevick, Philip. (1983). **Roman Teorisi**. Çev. Sevim Kantarcıoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları.